

Kulturhistoriskt underlag till vård- och underhållsplan

Magdalena Jonsson, 2006

Kort historik

Madesjö socken är till ytan en stor socken. Jord- och skogsbruk har alltid varit viktiga näringar. Fornlämningar från sten-, brons- och järnålder är få men i synnerhet i norra delen av socknen finns gott om spår efter medeltida järnframställning.

Madesjö kyrka stod klar 1757 och den har föregåtts av två träkyrkor; den ena från medeltiden och den andra från 1600-talet. Den stenkyrka som idag står på platsen har torn i väster och korabsid i öster. Fasaderna är putsade och taket belagt med koppar. De äldsta inventarierna är dopfunten från 1600-talets mitt och Jonas Berggrens predikstol från 1770-talet. I korabsiden har de tre fönstren målningar av Gunnar Theander som utfördes på 1930-talet.

Församlingen ingår idag i samfällighet med Hälleberga, Oskar och Örsjö församlingar.

Källor

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

KLM Kalmar läns museums arkiv.

MSH Madesjö sockens historia

De nedan redovisade uppgifterna utgör en sammanfattning av redovisad litteratur och genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia.

År	Händelse	Källa
1753-57	Stenkyrkan, bestående av långhus, fullbrett kor och sakristia i norr, uppfördes. Byggmästare var Petter Fröling. Bänkar byggdes av snickarmästarna Lars Morin och Bengt Lindroth. Troligen användes delar av en äldre bänkinredning från den gamla kyrkan.	MSH ATA
1773	Ny predikstol, altartavla, altarpopsats och målning i valvet utfördes av bildhuggaren Jonas Berggren.	MSH ATA
1777	Kyrkans golv och bänkar reparerades eftersom de angripits av svamp och röta. Bänkindelningen ändrades från tre till fyra rader.	MSH ATA
1781	Ny orgel inköptes från S:t Lars församling, Linköping, och den gamla såldes till Mortorp.	MSH
1785	Den spräckta lillklockan som skänkts till kyrkan av Aron Stolpe 1652 göts om och utökades så att den blev mellanklocka. Omgjutningen gjordes i Karlskrona av Lars Öfverström.	MSH ATA
1797	Målningen på altartavlan, predikstolen, valvet, läktaren, ljuskronekedjorna, fönsterluckor och dörrar bätrades av målare Lundgren, Kalmar. Tegelkakelugn sattes in i sakristian.	MSH
1810	Kyrkans interiör ommålades.	MSH
1827-1830	Ett västtorn byggdes av sten under ledning av byggmästare Hallström, Stockholm. Lanterninens valv murades av tegel och lanternintaket belades med koppar. Ett kors av furu klätt med förgylld kopparplåt krönte tornet. Lanterninracket gjordes av ekvirke,	MSH ATA

	stolparna av tegel och överliggare av kalkstensflisor (osäkert om det sista gjordes). Ritningarna till tornet ska ha utförts av C G Blom C:son 1826.	
1828	Inköptes ett tornur efter en insamling bland socknens ungdom. Tillverkat av urmakare Lindblom.	MSH
1884-85	Nytt femsidigt kor byggdes. Sakristian revs och en ny byggdes i vinkeln mellan koret och långhuset på norra sida. Ytterligare ett rum byggdes på motsvarande plats i söder. Bänkkvarteren gjordes om så att kyrkan fick en större gång från öster till väster, en bred tvärgång i nord-sydlig riktning samt två mindre gångar på sidorna i öst-västlig riktning. Mitt på långhusets sidor i norr och söder iordningställdes ingångar och alla övriga ingångar i norr och söder sattes igen. Fönstren förstörades och gjordes rundbågiga. Predikstolen flyttades närmare koret. Altaruppsatsen togs ner och en kopia av Thorvaldsens Kristus-staty, tillverkad av bildhuggare C J Dyfverman i Stockholm, inköptes som altarprydnad.	MSH ATA
1885	Nytt orgelverk om 21 stämmor tillverkat av Setterqvist&Son AB i Örebro inköptes. Det gamla verket såldes 1887.	MSH
1910	Renovering av kyrkan. Väggarna putsades och inredningen målades. Kaminerna ersattes av värmeledningar. Troligen var det då pannrummet under tornet tillkom med nedgång från vapenhuset. I vapenhuset stod expansionskärlet. Koppartaket lagades.	MSH ATA
1928	Läktaren utvidgas med en ”båge”. Ritningar av arkitekt Einar Nilsson, Rinkabyholm. Arbetet utfördes under ledning av byggmästare C J Blomqvist.	ATA
1931-35	Nya målade korfönster utförda av konstnären Gunnar Theander. Fönstren var en donation av Madesjö-Örsjö Sparbank.	MSH ATA KLM
1939	Exteriör renovering under ledning av arkitekt Paul Boberg, Växjö. Byggmästare var C J Blomqvist. De båda sakristierna försågs med separata ingångar. Långhusets och tornets tak belades med koppar. Fasaden renoverades liksom fönster och dörrar	MSH ATA KLM
1942	Elektrisk belysning installerades	ATA
1955-56	Stor restaurering av kyrkan under ledning av arkitekt Sigge Ullén, Karlskrona, och byggmästare Ivar Köhlin, Nybro. Elektrisk uppvärmning installerades. Gunnar Theander skulle komplettera fönstren i koret vilket dock inte genomfördes. Koret utökades genom att golvet i långhusets östra del, fem meter ut från det gamla koret, höjdes i nivå med korgolvet och bänkarna togs bort. Altarbordet flyttades fram 1,5 m från korväggen. Kristus-statyn flyttades till det nya utrymmet i korets sydöstra hörn tillsammans med dopfunten. Kapprum m.m. byggdes under läktaren. Bänkinredningen byggdes om så att bänkgavlar blev raka och ryggstöden slutna. Det rötskadade golvet bröts upp och en 10 cm tjock betongplatta göts. I bänkkvarteren lades ett trägolv in och i gångarna kalksten.	ATA MSH KLM

	Sakristiorna fick parkettgolv och ny inredning. Nytt elektriskt tornur installerades. Altaruppsatsens änglar av trä konserverades av konservator Sven Wahlgren, Jönköping, och uppsattes i koret. Kyrkans dörrar i väster försågs med kopparbeklädnad med motiv av konstnären Erik Höglund, Boda, skänkta av kyrkvärden Oskar Johnson i Bäckebo och hans hustru.	
1957-59	Renovering av läktarorgeln av Orgelfirma A Mårtenssons, Lund	ATA MSH
1963	Kyrktornets kors bröts av vid en storm. Ett nytt tillverkades av galvaniserad plåt som förgylldes. Även det östra korset som var tillverkat av furu och klätt med kopparplåt fick ny förgyllning. Året därpå ville man belysa tornkorset eftersom det ofta användes som riktmärke vid flygningar från F 12 i Kalmar. Detta fick man dock inte tillstånd att göra.	ATA
1972	Kororgel tillverkad av Åkerman&Lund installeras.	KLM
1979	Exteriör renovering under ledning av arkitekt Jerk Alton. Putsen lagades med kalkbruk och avfärgades efter provtagning i en ljus ockraton. Fotplåtar och rännor sågs över och tornet fick rännor och stuprör. Lanterninens tak lagades och fick ny kopparplåt. Fönsterblecken lagades och tornluckorna försågs med vattenavvisande bleck. Fönster och dörrar sågs över och målades. Lanterninräckets balusterdockor lagades och räckets fick nya över och underliggare av tryckimpregnerat trä. Trappan vid ingången i väster justerades. Ingången i norr handikappanpassades. Vid samtliga trappor sattes räckerna upp. Korsen på tornet och i öster fick ny förgyllning. Putsskador inne i vapenhuset och i vindfången lagades. I vapenhuset installerades värme. En ny torntrappa byggdes. Långhusets tak isolerades med mineralull. På långhusvinden ordnades med två gångbryggor på de nedre hanbjälkarna och en gångbrygga på den övre. Mellan dessa ordnades stegar.	ATA KLM
1985-88	Interiör renovering ledd av arkitekt Jerk Alton. Ett nytt altare byggdes vid triumfbågen. Det mellersta korfönstret kompletterades med glasmålningar av Sven-Bertil Svensson. Sakristian inreddes som rum för kyrkvårdarna och kyrkvärdsrummet gjordes om till textilkammare. Läktarunderbyggnaden utökades för att rymma sakristia, väntrum, kapprum och toalett. Översyn av fönster, dörrar och golv. Ommålning av inredning med ny färgsättning på bänkinredning och väggpaneler. Ett krucifix tillverkat av konstnären Sven-Bertil Svensson, Mörbylånga hängdes upp i triumfbågen. Ny flytt- och delbar altarring tillverkades. Kororgeln flyttades till	

	korets södra del. I anslutning till denna byggdes en fast bänk. Dopfunten flyttades, liksom Kristus-statyn, till korets norra del. En flyttbar ambon anskaffades. Predikstolen konserverades av konservator Jörgen Bengtsson, Östergötlands läns museum. Belysningen förbättrades och nya gångmattor lades in. Psalmnummertavlorna flyttades västerut i kyrkorummet och två nya tillverkades och hängdes i triumfbågen. Den inre delen av koret iordningställdes för att användas som kapell med entré genom kyrkvärdarnas rum. Bänkar togs bort längst fram och längst bak i långhuset. I bänkarna installerades strålvärme. Där gångarna möts mitt i långhuset kortades fyra bänkar av så att en öppen plats bildades. I vapenhusets inreddes ett städrum och förråd. Ett nytt vindfång byggdes i väster. På läktaren togs bänkar och gradänger bort. Läktarbarriären kompletterades med ett smidesräcke. Nya elledningar och en ny elcentral. I den bakre bänkraden inrättades ett manöverbord. Ny hörslinga och ingångarna handikappanpassades.	
1990	Angrepp av strimmig trägnagare i orgeln och golvet under orgeln behandlades av Anticimex. Samma år blåste en del av långhusets koppartak i sydväst av vid en storm. Taket lagades.	ATA KLM
1991	Renovering av orgeln utfördes av Lars Norgren. Instrumentet återställdes nu till den klang det hade när det byggdes 1885.	ATA KLM
1994	Renovering av lanterninen utfördes av Bergstöm och son AB, Lidhult. Träet målades, putsen lagades och avfärgades och korset fick ny förgyllning. Nytt lanterninräcke av ek och furu tillverkades. Man lagade även en del putsskador i fasaden. En del av skadorna hade uppkommit eftersom man vid den senaste renovering använt cementbruk. Detta byttes nu ut mot kalkbruk.	ATA KLM

Övergripande kulturhistorisk bedömning

Generella värden

Som alla andra kyrkor byggda före utgången av år 1939 skyddas Madesjö kyrka genom Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Lagskyddet är ett uttryck för att dessa kyrkor anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Det är inte enbart kvalitativa, estetiska eller historiska egenskaper som tillmäts värde, utan också symboliska och ickemateriella. Varje kyrka utgör ett lokalt kulturarv för sin bygd och är ofta bland de äldsta byggnaderna i socknen. Kyrkorna har generella värden, d v s sådana som är gemensamma för alla kyrkor. I skriften ”Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor”, utgiven av Riksantikvarieämbetet, ges exempel på sådana värden och karaktärsdrag. Kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Den är en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron. Det lagliga skyddet omfattar kyrkobyggnadens exteriör och interiör, dess inventarier samt kyrkogården med dess byggnader och fasta anordningar.

Kyrkomiljön

Madesjö socken är belägen i skogsbygden mellan Kalmar och Växjö. Socken omges medurs från norr av Hälleberga, Bäckebo, Kristvalla, Nybro, S:t Sigfrid, Oskar, Örsjö och Algutsboda församlingar. Fornlämningar från sten- och bronsåldern är få men i synnerhet i norra delen av socknen finns gott om spår efter järnframställning. Råvaran var sjö- och myrmalm.

Traditionen att producera järn av denna malm togs upp av järnbruk t ex i Orrefors och Flerohopp. Under 1800-talet övergick järnbruken till att producera glas och samtidigt uppstod flera andra glasbruk i bygden. Idag utgör Madesjö socken en viktig del av det som av turistbranschen döpts till Glasriket. Förutom glaset har träförädling och verkstadsindustrier varit viktiga för bygden. I slutet av 1800-talet flyttades socknens centrum från kyrkan och kyrkbyn Madesjö till Nybro köping som snabbt vuxit fram som ett handels- och industricentrum.

Socken är till ytan stor och har varit ännu större. I slutet av 1800-talet bildade Örsjö egen församling. Planer fanns på ytterligare en utbrytning i den norra delen av socknen, men så blev inte. Här byggdes dock på 1920-talet ett kapell, Flemingelands kapell. Ytterligare en avsköndring från socknen gjordes dock när Nybro blev stad på 1930-talet. Man bildade då en stadsförsamling och byggde egen kyrka och anlade kyrkogård. Madesjö förblev egen kommun fram till storkommunreformen genomfördes 1969. Idag ingår Madesjö församling i samfällighet med Örsjö, Oskar och Hälleberga socknar.

Kyrkan ligger i västra kanten av Madesjöflyet som idag är uppodlad jordbruksmark. Vid kyrkan möts vägar som i de fyra väderstrecken leder ut i socknen. Öster om kyrkan ligger kyrkbyn med skola, f.d. kommunhus och villabebyggelse. Kyrkan och kyrkogården blev tidigt en central plats i den vidsträckta socknen och var så fram till dess att Nybro stad växte fram.

Norr och söder om kyrkan finns kyrkstallar från 1879 bevarade. Idag används en del av dessa som hembygdsmuseum. Tidigare fanns ännu fler längor med kyrkstallar men de är idag rivna. Nordost om kyrkan byggdes 1862 socknens första skolhus. Madesjö skolan har vid olika tillfällen byggts ut med lokaler för olika åldersklasser, gymnastiksal, musiksall m.m. Idag finns här verksamhet från dagis upp till högstadium. Rakt öster om kyrkan ligger kommunhuset från 1953. I sydost ligger det f.d. församlingshemmet Stefansgården. I anslutning till Stefansgården börjar ett mindre villaområde från 1950-talet. Prästgården ligger väster om kyrkan och uppfördes 1835. Den fungerar idag som expedition och kontor. Under 2005 renoverades prästgården och ett nytt församlingshem, sammanbyggt med prästgården, byggdes. Nordväst om kyrkan ligger lönebostället som var prästgårdens jordbruk.

Kyrkogården som omger kyrkan har utvidgats vid flera tillfällen. Hela kyrkogården omgärdas av en vallmur och ingångarna i norr, öster, söder och väster har svartmålade smidesgrindar. Söder om kyrkan på kyrkogården ligger bårhuset från 1761. Byggnaden var ursprungligen en kornbod. När det inreddes till bårhus är inte känt.

Miljön kring kyrkan är än idag tämligen väl sammanhållen och rymmer flera av de funktioner som hörde till kyrkplatsen under 1800-talet.

Kyrkobyggnaden

Bakgrund

Någon gång under medeltiden byggdes en träkyrka på den plats där Madesjö kyrka i dag står. En mer exakt datering för när den första kyrkan i socknen byggdes går idag inte att göra. Kyrkplatsen låg vid den tiden inte i någon by. Troligen valde man denna plats eftersom det var här socknens fyra fjärdingar möttes. Det var alltså en för bygden central plats. Att socknen var en fattig skogsbygd bevisas dels av att den första kyrkan byggdes i trä, dels av att här saknades många av de dyrbarheter som fanns i flera medeltida kyrkor. När Gustav Vasa tog ut sin klockskatt 1533 löste Madesjöborna sin klocka med 14 lod silver. Troligen uttömde man då sina resurser för när en ny klockskatt drivs in 1541 fanns inget att hämta i Madesjö.

Som så många andra kyrkor i Kalmar län drabbades Madesjö av Kalmarkriget 1611-1613. Kyrkan brändes dock inte ner men plundrades av danska trupper både 1611 och 1612. Den första träkyrkan blev ändå lågornas rov. År 1652 drog en stor skogsbrand fram genom socknen och kyrkan i Madesjö liksom kapellet i Örsjö hörde till de byggnader som brann. I Madesjö byggdes snart en ny träkyrka. Denna uppfördes som en i det närmaste exakt kopia av den gamla kyrkan vilket bl a gjorde att man 1653 kunde förnya den stolsordning som antagits 1641. Det började dock snart märkas att man haft bråttom att bygga sin nya kyrka. Redan på 1660-talet var behovet av reparationer stort. Med tiden blev det också trångt i kyrkan. När kyrkan hade återuppbyggts fanns ca 1000 personer i socknen. I mitten av 1700-talet hade den siffran ökat till 4000 personer. På landshövding Stael von Holsteins och biskop Beronius inrådan beslöt församlingen 1746 att en ny kyrka i sten skulle byggas.

Från den gamla kyrkan förefaller predikstol, altare, orgel och bänkinredning ha överförts. Därefter såldes träkyrkan till jägmästare Laurents Wijk, Ebbelhult, för 130 rdl.

Exteriör

Kyrkan har en spritputsad fasad som avfärgats i en ljus ockraton. Sockeln är låg, putsad och avfärgad i grått. Fönsteromfattningar, dörrpartier, dekorelement på lanterninen och gesimsen är slätputsade och avfärgade i vitt. Alla tak är belagda med koppar.

Madesjö kyrka, byggd 1753-57, präglas idag exteriört av de olika byggnadsfaser som kyrkan gått igenom. Kvar finns det ursprungliga långhuset. Än idag har detta kvar en del av sin 1700-tals karaktär med sin stora bredd och det höga, branta taket som ger en stor takyta i förhållande till väggarna. En förebild var den idag nedbrunna Ryssby kyrka (1749-50). Byggnadstiden, 1750-talet, får ses som något av en brytningstid i kyrkobyggnadssammanhang. Madesjö kyrka uppfördes före den i Växjö stift intensiva kyrkobyggnadsperioden som varade från 1760-1860 då de nyklassicistiskt inspirerade kyrkorna blev vanliga. Den kyrka som byggdes i Madesjö hade drag av ett äldre kyrkobyggnadsideal som kännetecknas av den breda och kompakta byggnadskroppen och de ursprungligen stickbågiga fönster- och dörrnischerna.

Det slanka tornet med lanternin tillkom 1830 och har ett nyklassicistiskt uttryck. Detta uttryck återfinns även i den västra portalen. I denna omramas den rakavslutade dörren, krönt av ett lunettfönstret, av två pilastrar som bär upp en trekantsgavel, vilken är en stiltypisk utformning som för tankarna till antikens tempel. Denna stilriktning gör sig även påmind i de rundbågiga ljudluckorna och lanterninens dekorelement. Ett ovanligt inslag är den bård av eklöv som

avslutar tornets gesims. Ljudluckorna är påfallande enkla till sin utformning i förhållande till lanterninen och ingångens påkostade utsmyckningar. De var tidigare målade i mörkt grönt men är idag bruna. På 1950-talet kompletterades dörrarna i tornets ingång med kopparbeklädnad formgiven av Erik Höglund, Boda. Han använde sig av två för bygden viktiga företeelser som inspiration – glasblåsningen och jordbruket.

De nyklassicistiska influenserna kom att vara en av de stilar som inspirerade till kyrkans renovering på 1880-talet. Denna stil utgör en grundstomme i utformningen av Madesjö kyrka. Den klassicistiska stilen har kompletterats med tydliga influenser av nyromanik. Båda stilarna tillhörde de historiserande nystilar som blev viktiga inspirationskällor under 1800-talet. En av de större förändringarna var tillbyggnaden av en absid. Denna tillbyggnad var ett resultat av socknens växande befolkning som krävde fler sittplatser i kyrkan. Valet av utformning hade dock även liturgiska motiv vilket diskuteras mer utförligare under rubriken Interiör.

En annan viktig förändring var fönstren och dörrarnas utformning. På långhusets norra och södra sida sattes befintliga dörrar och fönster igen och nya togs upp. Typiska för den nyklassicistiska stilen och för tiden är de stora rundbågiga fönstren som släpper in mycket ljus i kyrkorummet. Flera äldre kyrkor genomgick den här förändringen från slutet av 1700-talet och under 1800-talet. Förändringen var en del i den nya liturgi som genomfördes efter reformationen där predikan blev ett viktigt redskap för att undervisa församlingen. Predikstolen fick därför en central plats i kyrkorummet, bänkar installerades och fönstren gjordes större för att släppa in mer ljus. De två förstnämnda förändringarna slog igenom under 1600-talet medan de stora ljusinsläppen blev vanliga under 1700-talet. Den sistnämnda förändringen kan därmed också kopplas till en förändrad smak när det gällde arkitektur. De stora rundbågiga fönstren blev ett av de mest signifikativa dragen i svensk kyrkoutformning från mitten av 1700-talet och framåt. I Madesjö kyrka fick fönstren en indelning som till sin utformning hade nyromanska drag. Särskilt tydligt var detta i absidfönstrens ursprungliga utseende med stora rosettformade fält högt upp i fönsterbågen. Ett nyromanskt drag är också den symmetriska placeringen av långhuset ingångar. Dessa ingångar fick även de nyromanska drag i form av de spetsiga takfallen som bryter takfotens linje, de slätputsade rundlarna över dörrarna och muröppningarnas många fall. Även de pilastrar som står på var sida om dörrarna har med sina tärningskapitel ett nyromanskt uttryck även om man här har gjort en friare tolkning av stilen. På var sida om de nya ingångarna i norr och söder ersattes de gamla fönsteröppningarna av tre nya. Tillskillnad från de tidigare stickbågiga fönstren gjordes de nya rundbågiga vilket bidrar till den klassicistiska karaktären.

Efter 1880-talets genomgripande förändringar av kyrkobyggnaden har kyrkans spåntak bytts ut mot kopparplåt och ingångarna har handikappanpassat. I övrigt har endast ett normalt underhåll företagits. Kyrkan får därför sammanfattningsvis sägas ha behållit sin utformning från 1880-talet.

Interiör

Kyrkans interiör har genomgått flera genomgripande förändringar sedan kyrkan byggdes i mitten av 1700-talet. Den gamla kyrkans inredning byttes till stora delar ut 1773 då ny predikstol och altarpupsats tillverkades av Jonas Berggren. Vi samma tillfälle dekorerade han också kyrkans innertak med målningar av skyar. Predikstolen finns kvar i kyrkorummet än idag liksom några av altarpupsatsens skulpturer. Den förstnämnda bär rokokons stildrag med förgyllda kartuscher och skurna blom- och bladornament. Jonas Berggren var flitigt anlitad i

Småland och på Öland och hans verk återfinns idag i många av våra kyrkor. På 1740-talet studerade han i Stockholm i den s k bildhuggarsalen på slottet där de franska skulptörer som Carl Hårleman kallat till Sverige var verksamma. Berggren blev en mästare inom den senbarocka stilen som kryddades med inslag av rokoko. Denna kom han att använda sig av fram till 1776 då det nybildade Överintendentsämbetet påbjöd den nyklassicistiska stilen som han därmed övergick till. Bänkinredningen omdisponerades första gången 1777 i samband med en omläggning av golvet. Tidigare hade bänkarna varit ordnade i tre rader från öster till väster. Det ändrades nu till fyra rader.

En läktare för orgeln och med sittplatser bör ha funnits redan då kyrkan byggdes i mitten av 1700-talet. År 1781 inköptes ett nytt orgelverk från S:t Lars församling i Linköping. Troligen var det i samband med att detta installerades som orgelfasaden tillkom. Det finns inga uppgifter om vem som ritat fasaden, men den bär flera nyklassicistiska drag. Det mest framträdande nyklassicistiska draget är det tredelade motivet med en bågöppning i mitten flankerat av två rakt avslutade sidoöppningar. Motivet kallas serliana eller palladianskt motiv och var ett senromerskt motiv som togs upp under renässansen.

Madesjö kyrkas omgestaltning vid renoveringen 1884-85 till det sena 1800-talets historiserande medeltidsstilar är ett av dagens mest karaktäristiska drag och en viktig del av byggnadens arkitektoniska värde. Vem som låg bakom ritningarna till förändringarna har inte gått att fastställa men förslaget har godkänts av Överintendentsämbetet som var den myndighet som mellan 1810 och 1918 (då det omvandlades till byggnadsstyrelsen) hade ansvar för det offentliga byggnadsväsendet i Sverige och granskade och godkände alla ritningar till Svenska kyrkans kyrkobyggnader. Vid tiden för renoveringen av Madesjö kyrka, i mitten av 1880-talet, var Helgo Zettervall överintendent. Han får sägas vara nygotikens främste företrädare i Sverige, vilket präglat flera kyrkor och renoveringar vid den här tiden. Zettervall ville frångå de enkla klassicistiska tegnerladorna och andra kyrkor där arkitekturen formats efter en mer väckelseinriktad liturgi. Av de historiserande stilarna valde man i Madesjö dock nyromaniken istället för nygotiken. Man tog dock upp en del av de tankar om kyrkorummets utformning som Zettervall förespråkade. Ett nytt altare placerades i den upphöjda korabsiden. Zettervall förespråkade också fönster med glasmålningar. De tillkom inte i Madesjö kyrka förrän på 1930-talet. Istället gjordes absidens fönster höga vilket gav en ljus upplyst absid. Att det kanske inte alltid fungerade så bra visar äldre fotografier över absiden där fönstren avskärmas av långa, mörka gardiner. När altaret flyttades in i absiden fungerade inte längre den gamla altarpopsatsen. Istället inköptes en kopia av Thorvaldsens Kristus-staty tillverkad av bildhuggaren C J Dyfverman, Stockholm, som placerades på altaret framför det mittersta absidfönstret. Om altarringen gjordes om vid den här tiden är inte känt men dess utformning i nyromansk stil med rundbågar gör det troligt. Den var tresidig och öppen mitt framför altaret. Framför öppningen, i trappan upp till koret, stod dopfunten placerad. Det gamla koret integrerades i långhuset och försågs med bänkar.

Renoveringen 1884-85 medförde även att bänkkvarteren i långhuset omdisponerades och fick den utformning de har idag med fyra stora kvarter och bänkar utmed långhuset väggar. De byggdes också om i en nygotisk stil identisk med den bänkinredning som idag finns i Räpplinge kyrka på Öland. Ett nytt orgelverk från Setterqvist & Son AB installerades. Troligen var det också vid denna renovering som läktarbarriären fick sin urformning.

Vid samma renovering revs även sakristian och en ny byggdes i vinkeln mellan långhuset och absiden i norr. På samma plats i söder byggdes ett kyrkvärdsrum. Ett tydligt nyromanskt

inslag var den markerade taklisten i form av en rundbågefris som tillkom i långhuset och absiden. Troligen var det också vid den här tiden som fönsternischernas markerade bågar tillkom. I långhusets nordöstra och sydöstra hörn stod kyrkans kaminer som troligen även de installerades 1885. Predikstolen hade tidigare haft sin uppgång från sakristian på långhusets norra vägg. När en ny sakristia byggdes flyttades predikstolen längre österut i rummet och försågs med en ny trappa från långhuset. Innertakets bjälkar markerades genom att målas i mörk färg.

De båda kaminerna togs bort 1910 då kyrkan fick ett nytt värmeledningssystem med pannrum under vapenhuset. Åren 1931-35 pågick arbetet med de nya absidfönstren i målat glas av Gunnar Theander. De nya fönstren innebar en förändring av korfönstrens spröjsning och framförallt en stor förändring då det gällde upplevelsen av absiden.

Under 1930-talet arbetade arkitekt Paul Boberg med den yttre renoveringen av Madesjö kyrka. När det blev dags att även göra en större interiör renovering hade Boberg avlidit och istället vände sig församlingen till arkitekt Sigge Ullén, Karlskrona. Hans första förslag till renovering, framförallt när det gällde altarets utformning, var en återgång till tiden före 1885. Förslaget föll dock eftersom den gamla altarpupsatsen dels inte var komplett och dels var svår att anpassa till absidens utformning. Istället gjordes ett nytt förslag som innebar att koret byggdes ut med ca fem meter mot väster. För att kunna göra det togs en del bänkar bort. Vid den här tiden hade antalet kyrkobesökare minskat och istället hade ett behov av mer plats för körer, kyrkospel m.m. i koret uppstått. Bänkinredningen byggdes också om till det utseende den har idag och får sägas vara det mest utpräglade bidraget av 1950-talets stil och smak. Altarbordet flyttades ut ca 1.5 meter från absiden vägg och kompletterades med några av de skulpterade änglar som ingått i den gamla altarpupsatsen. De konserverades första av konservator Sven Wahlgren, Jönköping. En ny cirkelformad altarring med balusterdockor byggdes. Kristus-statyn flyttades och tanken var att komplettera absidens fönster med en glasmålning i de delar av fönstret som dolts av statyn. Så blev dock inte fallet vid den här renoveringen. Statyn placerades i korets sydöstra hörn. Hit flyttades också dopfunten och en dopplats skapades. Kyrkans rötskadade trägolv bröts upp. En decimetertjock betongplatta göts och över den lades kalksten i gångarna och trä i bänkkvarteren. De nyromanska inslagen i kyrkorummet tonades ner genom att taklisten, fönsternischernas bågar, triumfbågen och takbjälkarna målades i vitt som kyrkans väggar och innertak. Under läktaren byggdes kapprum m.m. Det innebar att de båda trapporna till läktaren längst bak i kyrkan byggdes för. Läktarunderbyggnaden i Madesjö kyrka tillkom vid en tidpunkt när den här typen av förändringar började bli aktuell i kyrkorna. I Kalmar län genomfördes bygget av de flesta läktarunderbyggnaderna dock först under 1970-80-talen. De stora ljuskronorna som tidigare hängt över mittgången hängdes nu över bänkkvarteren och kompletterades med belysning från Arvid Böhlmarks lampfabrik och Pukebergs glasbruk.

Den senaste stora restaureringen genomfördes 1985-88 under ledning av arkitekt Jerk Alton. Han har varit ansvarig för flera stora kyrkorenoweringar i trakten bl.a. återuppbyggnaden av de nedbrunna kyrkorna i Örsjö och Hälleberga. Nu kompletterades glasmålningarna i absidfönstret. Ett nytt altare byggdes av cement med skiva av kalksten, under triumfbågen och en ny flytt- och delbar altarring med nyromanska drag tillverkades. I absiden bakom altaret iordningställdes en plats som kan användas som kapell vid mindre gudstjänster eller begravningar. Absidens väggar kläddes med träpanel. I triumfbågen över altaret hängdes ett krucifix tillverkat av konstnären Sven-Bertil Svensson, Mörbylånga. Sven-Bertil Svensson gjorde också ritningarna till kompletteringen av korfönstren. Kyrkorummets nyromanska

stildrag lyftes fram på nytt genom att taklisten, fönsternischernas bågar, triumfbågen och takbjälkarna återigen accentuerades genom att målas i grått eller brunt och t.ex. när det gäller taklisten, dekorerades med beige färg som svampats över bottenfärgen. Även triumfbågen är dekorerad med denna typ av måleri samt med målad rusticering vid basen. Dopplatsen flyttades tillsammans med Kristus-statyn till korets sydöstra hörn och till det nordöstra hörnet flyttades kororgeln. För koristerna ordnades en fast bänk i anslutning till orgeln. De stora ljuskronorna placerade åter över mittgången och enklare lampor placerades över bänkkvarteren. Läktarunderbyggnaden utökades och disponerades om. Ett av utrymmena under läktaren inreddes som sakristia. Det gjorde att den gamla sakristian kunde inreddas för textilförvaring. På läktaren togs gradängerna bort och ett nytt parkettgolv lades in. Man byggde också nya skåp för körkåpor m.m. Mitt i kyrkan kortades fyra bänkar av så att en större öppen plats bildades där gångarna möts. Bänkinredningen som tidigare varit målad i gråa och blåa nyanser fick en helt ny färgsättning med gavlarna målade i grågrönt, rött och ljus orange medan sittbänkar och psalmbokshylla målades i en kraftigt orange färg. Den norra och södra ingången markerades med marmorerade partier i grågrön nyans. Dörrarna är målade i grågrön ton med speglar i orange och lister i blått. Samma färgsättning, dock utan marmoreringsmålert, har även andra dörrar i kyrkorummet fått.

Inventarier

Flera äldre kyrkliga inventarier, bl.a. delar av Jonas Berggrens altarpopsats från slutet av 1700-talet och den nu nedtagna lillklockan som ska vara från medeltiden, förvaras i ett av tornrummen. Kyrkans äldsta inventarier som fortfarande används är storklockan som ska ha medeltida ursprung samt dopfunten som skänktes av kyrkoherde Aron Petri Stolpe på 1650-talet. Av de inventarier som Jonas Berggren tillverkade för Madesjö kyrka 1773 finns idag predikstolskorgen, ljudtaket och två av altarpopsatsens änglar, idag på var sida om läktarorgeln, kvar i kyrkorummet.

Kyrkans mest iögonfallande inventarier är de målade korfönstren som ritats av Gunnar Theander och kompletterats av Sven-Bertil Svensson. Koret domineras av två stora inventarier. Vid dopplatsen till vänster i koret står en kopia av Thorvaldsens Kristus-staty och till höger en kororgel.

Över kyrkans mittgång hänger tre ljuskronor. Framme i koret och över tvärgången finns mindre ljuskronor. Över bänkkvarteren finns moderna armaturer.

Sammanfattning

Madesjö kyrka utgör än idag ett tydligt landmärke även om master för mobiltelefoni har börjat konkurrera om uppmärksamheten. Kyrkplatsen är fortfarande en viktig mötesplats i och med närheten till skolan och de vägar som utgår från kyrkan.

I Madesjö kyrkas exteriör avspeglas hur kyrkobyggnadsidealet förändrats under 1700- och 1800-talet. Långhuset representerar en tidig nyklassicism och hör till en grupp kyrkor i länet vilka är uppförda i gustaviansk stil under andra delen av 1700-talet.

Tornet, uppfört 1830, med ingången i väster och lanterninen utgör ett gott exempel på den mogna, fullt utvecklade nyklassicismen. I och med att tornet uppfördes fick Madesjö kyrka ett för Småland typiskt utseende. Kyrkan blev det vi brukar kalla för en ”Tegnérkyrka”. Vid renoveringen på 1880-talet inspirerades man av nyromaniken och i stort sett har kyrkan

behållit detta uttryck. Madesjö kyrkas exteriör är därmed ett gott exempel på det sena 1800-talets smak när det gäller kyrkobyggnader men har även vissa äldre drag i sin karaktär.

Interiört får kyrkorummet idag sägas uppvisa en inredning som spänner från Jonas Berggrens predikstol i rokokostil till Sven-Bertil Svenssons krucifix från 1980-talet. Till stor del präglas dock kyrkan av 1880-talets renovering som skapat förutsättningen för det kyrkorum vi ser idag. 1900-talets renoveringar har dock avsatt tydliga spår. Från 1950-talets stora renovering härstammar absidfönstrens glasmålningar och den för tiden typiska bänkinredningen medan 1980-talets renovering omgestaltade användningen av utrymmet i absiden. Den senaste restaureringen bidrog också till att på nytt lyfta fram detaljer från 1880-talets restaurering och därmed förstärka den nyromanska karaktären i det i övrigt tydligt klassicistiska kyrkorummet.

Kyrkobyggnaden och dess utvecklingshistoria visar på hur konst- och arkitekturstilar samt synen på liturgin förändrats från mitten av 1700-talet fram till idag. Ett tränat öga kan i kyrkorummets karaktär finna spår från olika tider vilket gör Madesjö kyrka till ett värdefullt pedagogiskt redskap.

Källförteckning

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

KLM Kalmar läns museums arkiv.

Konserveringsrapport, Jönköpings läns museum 2000:13.

Kyrkobyggnader 1760-1860 del 2 Småland och Öland. Riksantikvarieämbetet och kungl. Vitterhets- och Historieakademien, Stockholm 1993.

Lindahl Göran, Högkyrkligt lågkyrkligt frikyrkligt, Diakonistyrelsens bokförlag 1955.

Nationalencyklopedin på nätet.

Westmar, Helge (red) Madesjö sockens historia I, Nybro 1961

<http://www.nashult.se/index.asp?mainId=34&secId=35> 2006-10-06